

FRAGMENT DE INSCRIPȚIE GREACĂ FUNERARĂ

Cu ocazia lucrărilor de nivelare de la stadionul din Mangalia, în 1959, s-a găsit o placă de calcar, de 43,5 cm înălțime, 51,5 cm lățime și 12,5 cm grosime. Piatra are șapte rînduri cu litere grecești de 3—3,3 cm mărime, fiind ruptă în partea superioară și dreapta. În partea de sus și jos piatra are două găuri rectangulare (2,8 × 2 cm) care probabil au servit la fixarea ei (Muzeul din Mangalia. Inv. L. 373).

Caracterul paleografic al literelor ne îndreaptă spre secolele III—IV e.n.¹.

Rîndul 1 este așchiat la început, astfel că înaintea literelor α: urmate de cuvîntul θρασύς nu se poate vedea nimic precis. Ultimul rest, la dreapta, din acest rînd este jumătatea de jos a unui sigma. În acest rînd este cert adjectivul θρασύς.

În rîndul 2 primul rest de literă vizibil este o rotunjime care poate fi de la un omicron sau de la un theta. Certe sînt literele următoare: υρσι care împreună cu primul rest de literă, considerînd că ar fi un theta, ar putea constitui numele păstorului Thyrsis din poezia primă a lui Theocrit. Totuși nu putem reconstitui cert acest nume întrucît punctul determinant al literei theta nu este vizibil.

După presupusul vocativ Θύρσι urmează literele κῆνος, în care recunoaștem pronumele ἐκεῖνος. În locul pronumelui demonstrativ ἐκεῖνος, se întrebuintează atît în limba epică-ionică cît și în proza atică și în comedie, forma prescurtată κῆνος, foarte frecventă în inscripțiile funerare metrice².

În fragmentul nostru avem în locul formei ἐκεῖνος a pronumelui ἐκεῖνος, forma κῆνος ivită prin înlocuirea diftongului εῖ cu vocala lungă „i”.

Ultimele resturi de litere din rîndul 2 sînt două începuturi de bare verticale paralele care pot aparține unui ny sau poate mai degrabă unui pi, eventual de la cuvîntul „π[αροδῖτα]”.

¹ Fotografia o datorez bunăvoinței lui Emilian Popescu, iar desenul lui Pamfil Polonic.

² Werner Peek, *Griechische Grabgedichte*, Berlin, 1960, p. 162, nr. 273, r. 3; p. 190, nr. 324, r. 11; p. 194, nr. 332, r. 2.

În rîndul 3, prima literă vizibilă este jumătatea dreaptă a unui pre-supus kappa, care ar forma probabil cuvîntul κεῖτε, formă evoluată a lui κεῖται¹.

După literele ος din rîndul 3 urmează cuvîntul ἀντάξια, de la adjectivul ἀντάξιος, ἴα, ον, care înseamnă „egal în valoare”². Ultimul rest

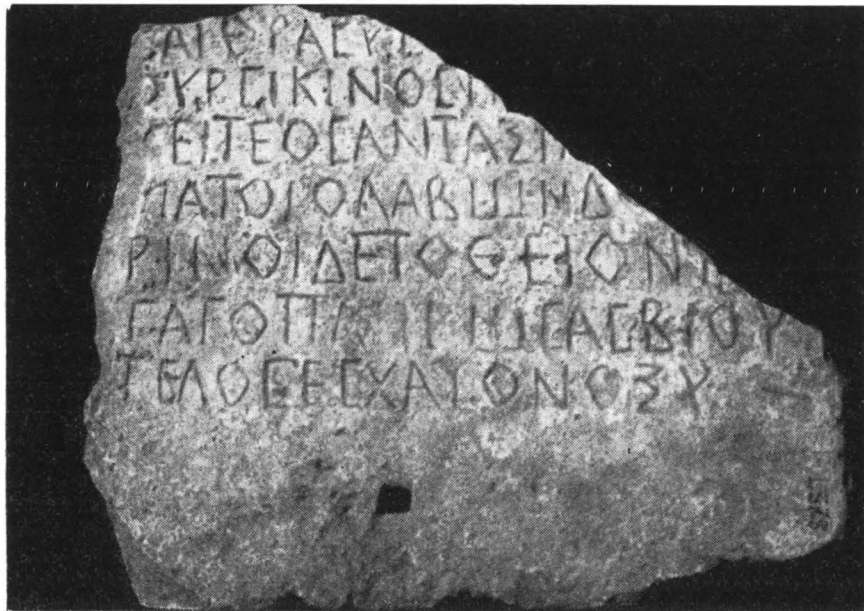

Fig. 1

de literă din rîndul 3 este un început de bară oblică spre dreapta, probabil un alfa.

De ἀντάξια depinde genitivul articolului din rîndul 4. Aici prima literă este, după resturile păstrate, sigur un my, care cu cele cinci litere următoare și cu două litere din rîndul precedent formează cuvîntul κ·μάτοιο, genitivul substantivului ὁ καμάτος, în înțeles de „oboseală, muncă peni-

¹ Această formă o găsim în numeroase inscripții; vezi *IGRR*, I, 220, r. 4; 239, 1; 278, r. 1; 368, 9; 404, 2; 492, 1; 661,5. O formă și mai evoluată ar fi κῖτε pe care o găsim în *IGRR*, I, 15, 1 și I, 551, 1. Verbul κεῖμαι în fraza ἐνθάδε κεῖται se găsește foarte des în inscripțiile metrice, de regulă chiar la începutul lor; vezi W. Peek, *Griechische Grabgedichte*, Berlin, 1960, p. 62, nr. 35, nr. 36; p. 68, nr. 55, nr. 62 — 64; p. 76, nr. 80, r. 3; p. 84, nr. 101; p. 92, nr. 125; p. 156, nr. 250; p. 214, nr. 372, nr. 377; p. 228, nr. 400; ici-colo la persoana întâi ἐνθάδε κεῖμαι ca p. 68, nr. 54.

² Vezi și inscripțiile funerare metrice la W. Peek, *op. cit.*, p. 126, nr. 182, r. 5 (ἀντάξια) și p. 118, nr. 169, r. 3 (ἀντάξιον). Cf. și prepoziția ἀντί cu genitivul ἀρετῆς ἢ δέ σοφροσύνης la W. Peek, *op. cit.*, p. 60, nr. 34, r. 3, sau ὁργῆς δ'ἀντ'ἀγχυλῆς, W. Peek, p. 74, nr. 78, r. 3, sau ἀντὶ δὲ σῆς ἡβης ἡλικίας τε, la W. Peek, *op. cit.*, p. 80, nr. 92, r. 3. sau ἀνθ' ὁσίου ψυχῆν, la W. Peek, p. 122, nr. 117, r. 6.

bilă, suferință”¹. Ultimul rest de literă din rîndul 4 presupunem că aparține unui omicron. Restul acesta nu poate fi de la un omega, care în acest fragment de inscripție are forma compusă din trei bare verticale, paralele, așezate pe o bară orizontală.

În rîndul 5 sînt certe literele $\rho\iota\nu\omicron\iota$ δὲ τὸ θείον după care urmează o bară oblică spre dreapta, care poate aparține unui alfa sau lambda. Literele $\rho\iota\nu\omicron\iota$ le-am completa în legătură cu verbul $\phi\rho\iota\nu\omega$ sau un compus ca $\pi\alpha\rho\phi\rho\iota\nu\omega$, în înțeles de a mișca, excita, înduioșa. Acest verb s-ar apropia ca înțeles de verbul $\phi\rho\upsilon\nu\omega$ atît de frecvent în poezia homerică și în cealaltă.

La începutul rîndului 6 citim literele $\rho\alpha\tau\omicron$, iar nu $\gamma\alpha\tau\omicron$, cum s-ar părea chiar din fotografie, nici $\tau\alpha\tau\omicron$. Căci la litera rho se constată o trecere bruscă de la liniuța orizontală dreaptă sus, ca pentru litera gamma, spre rotunjimea buclei, care se poate vedea încă pe piatră. Poate că lapicidul a incis mai întîi din greșeală litera gamma, pe care a corectat-o apoi în rho. Cred că ne putem gândi la completarea în r. 5 și 6 a cuvîntului $\epsilon\upsilon\rho\alpha\tau\omicron$, forma fără augment a aoristului mediu de la verbul $\epsilon\upsilon\rho\iota\tau\kappa\omega$, obișnuit în poezie (persoana întîi $\epsilon\upsilon\rho\acute{\alpha}\mu\eta\nu$). În rîndul 6 citim, îndată după presupusul $\epsilon\upsilon\rho\alpha\tau\omicron$, participiul aoristului $\pi\lambda\eta\rho\acute{\omega}\sigma\alpha\varsigma$, de la verbul $\pi\lambda\eta\rho\acute{\omega}\omega$, care se găsește des în inscripțiile funerare metrice². Obiectul direct al verbului $\epsilon\upsilon\rho\iota\tau\kappa\omega$ este în fragmentul nostru $\beta\iota\omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma$ pe care-l cere și participiul verbului $\pi\lambda\eta\rho\acute{\omega}\omega$.

Din punct de vedere metric am aștepta la sfîrșitul penultimului rînd în loc de $\beta\iota\omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma$ ca încheiere mai răsunătoare, cu un ireproșabil hexametrul, a acestui epitaful grecesc, cuvîntul $\beta\iota\acute{\omicron}\tau\omicron\upsilon\varsigma$ ³. După cit ne putem da seama, este o deosebire între bios și biotos; bios este o noțiune cu sferă mai largă; bios

¹ Cuvîntul $\kappa\acute{\alpha}\mu\alpha\tau\omicron\iota\omicron$ se găsește în inscripții funerare. Vezi W. Peek, *op. cit.*, p. 62, nr. 41, r. 2; p. 138, nr. 210, r. 6; mai des este aici pluralul $\kappa\acute{\alpha}\mu\alpha\tau\omicron\iota$; p. 122, nr. 176, r. 3 și p. 164, nr. 274, r. 1; p. 194, nr. 333, r. 3—4, unde $\kappa\acute{\alpha}\mu\alpha\tau\omicron\iota$ sînt caracterizați ca $\acute{\alpha}\nu\eta\rho\omicron\iota$. În inscripția la W. Peek, p. 160, nr. 267, r. 2 găsim cuvintele $\nu\acute{\omicron}\sigma\omega\nu$ καὶ $\kappa\alpha\mu\acute{\alpha}\tau\omega\nu$ καὶ $\mu\omicron\gamma\epsilon\rho\acute{\alpha}\varsigma$ ποδάγρας. Sinonime cu $\kappa\alpha\mu\alpha\tau\omicron\iota$ sînt cuvintele grecești $\pi\acute{\iota}\nu\omicron\iota$ (*op. cit.*, p. 164, nr. 275, r. 3), μ $\chi\theta\omicron\iota$, care se găsesc împreună cu $\kappa\alpha\mu\alpha\tau\omicron\iota$ în inscripția metrică, *op. cit.*, p. 164, nr. 274, r. 1 și r. 5.

² Ca de pildă la W. Peek, *op. cit.*, p. 122, nr. 177, r. 4 și p. 168, nr. 284, r. 3, unde se arată prin participiul aorist anii împliniți, $\acute{\epsilon}\tau\epsilon\omega\nu$ πέντε κολάς δεκάδης η $\acute{\epsilon}\tau\epsilon\omega\nu$ δέκα τετράδης. În altă inscripție la W. Peek, *op. cit.*, p. 190, nr. 323, r. 4, citim $\delta\iota\sigma\acute{\omicron}\nu$ $\pi\lambda\eta\rho\acute{\omega}\varsigma$ ϵ $\pi\epsilon\nu\tau\acute{\alpha}\delta\alpha$ $\tau\acute{\omega}\nu$ $\sigma\upsilon\nu$ $\delta\omega\nu$, adică de două ori cinci schimbări de lună, deci 10 luni. În locul verbului $\pi\lambda\eta\rho\acute{\omega}\omega$, găsim uneori verbul $\pi\lambda\acute{\epsilon}\omega$ în forma participiului $\pi\lambda\eta\sigma\alpha\varsigma$ (la W. Peek, p. 150, nr. 234, r. 2 și p. 194, nr. 330, r. 1) cu indicarea anilor. La W. Peek, p. 192, nr. 328, r. 7, găsim forma medială $\pi\lambda\eta\sigma\alpha\mu\acute{\epsilon}\nu\eta$; altă dată, p. 236, nr. 418, r. 3, avem verbul compus $\tau\acute{\epsilon}\sigma\sigma\alpha\rho\acute{\epsilon}\kappa\pi\lambda\eta\sigma\acute{\omicron}$ $\acute{\epsilon}\tau\eta$.

³ Care este deosebirea între bios și biotos, caracterizați uneori ca $\lambda\upsilon\gamma\rho\omicron\pi\alpha\theta\acute{\eta}\varsigma$, $\mu\omicron\gamma\epsilon\rho\acute{\epsilon}\varsigma$, $\pi\alpha\lambda\mu\pi\lambda\alpha\nu\acute{\iota}\varsigma$ și $\chi\alpha\lambda\epsilon\pi\acute{\iota}\varsigma$? Bios apare în poezia funerară mai rar ca biotos. La W. Peek găsim bios de 9 ori, respectiv de 10 ori: p. 82, nr. 98, r. 2; p. 108, 157, 8; 116, 166, 10; 120, 170, 4; 130, 194, 6; 180, 310, 2; 186, 316, 9; 188, 321, 2; 232, 410, r. 1 și 3. Biotos se găsește acolo de 20 de ori: p. 82, 98, 2; 90, 116, 2; 108, 155, 4; 116, 165, 20; 124, 179, 6; 134, 201, 5; 140, 213, 8; 166, 280, 2; 168, 281, 3—4; 180, 309, 4; 184, 314, 9; 186, 316, 11—12; 190, 324, 11; 192, 327, 3; 196, 334, 2; 200, 343, 4; 228, 399, 6—7; 202, 347, 9; 210, 361, 5—6; 218, 384, 8; 246, 431, 3—4; 274, 463, 2. La W. Peek, p. 186, nr. 316, r. 9 și r. 11—12, în aceeași inscripție apare bios și biotos. Mult mai rar decît biotos se găsește substantivul feminin bioté: la W. Peek, p. 106, 153, 3; 160, 265, 2; 164, 274, 6 și 168, 284, 3; în total de 4 ori. Și verbul bioteuo se găsește la W. Peek, p. 86, 108, 3.

înseamnă viața în sine în opoziție cu moartea, existența ca atare, apoi timpul și durata vieții, condiția și felul vieții, la urmă mijloacele de existență și resursele vieții, pe când biotos arată felul de a duce viața și poate fi redat mai bine prin cuvîntul din limba germană : die ganze Lebensführung.

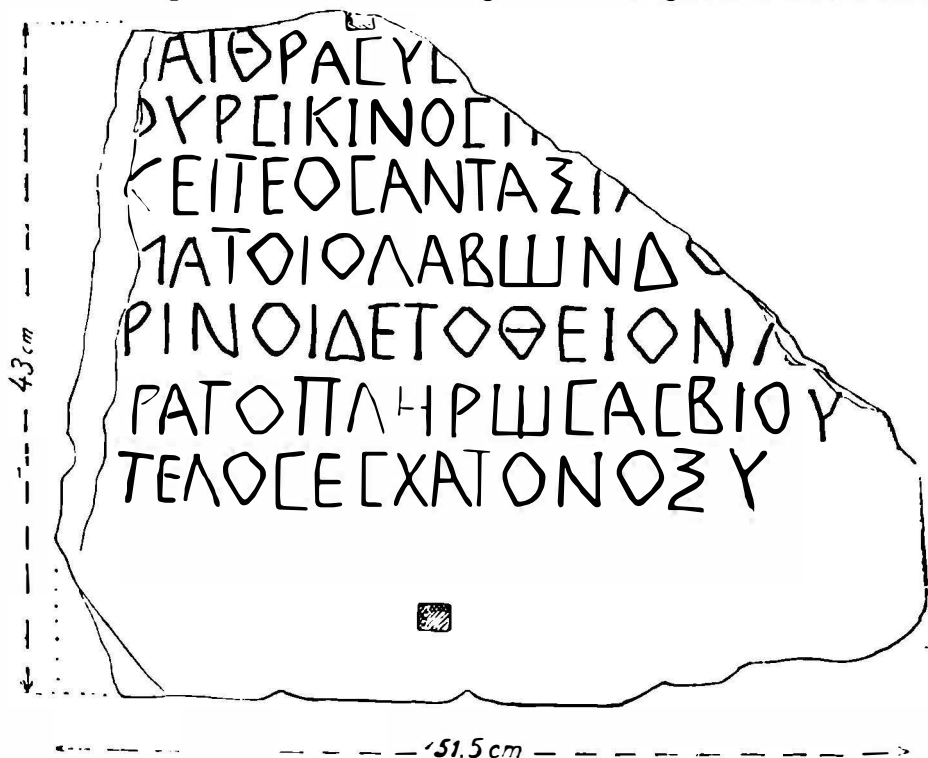

Fig. 2

Sfîrșitul vieții este arătat în fragmentul nostru prin βίου τέλος. Telos se combină și cu genitivul θανάτο¹. Sfîrșitul este caracterizat în fragmentul nostru ca ἔσχατον.

¹ La W. Peek, 198, 337, 2, εἰς θανάτοιο τέλος, apoi găsim τέλος τοῦ ζῆν și fraze ca τέλος ἔχειν τοῦ βίου, τέλος λαβεῖν în poezia și proza grecească. Vezi și W. Peek, *op. cit.*, p. 274, nr. 463, r. 2: ἡδὺ τέλος βίτου; p. 166, 280, 2: ῥηιδίου βίτου πᾶν τέλος ἐπρασαμην; p. 106, 166, 2: Μοῖρα... βίου πικρὸν ἔθηκε τέλος; p. 126, 184, 4: ἐπεὶ γήρως ὄλβιον ἦλθε τέλος și p. 96, 135, 7: ὡς ποτε μοιριδίων τέλος ἦλυθε. În loc de Telos găsim cuvîntul τέρμα τῷ; la W. Peek, p. 90, nr. 116, r. 2 se găsește fraza τέρμ' ἔλαβε βίτου. Iar într-o epigramă callatiană din secolul al III-lea î.e.n., la W. Peek, p. 120, nr. 170, r. 4, găsim fraza τέρμ' ἐκώρῃσε βίου. Altă frază la W. Peek, p. 108, nr. 157, r. 8, este τέρμα γὰρ εἰς με βίου μοῖρ' ἐπέκρανε τόδε, sau p. 124, nr. 179, r. 7: οἷς εἴη τ' αὐτὸν τέρμα λαχεῖν βίτου, sau p. 130, nr. 194, r. 6: τέρμα βίου Μοῖρῃ συγγῶν ἐνεγκάμεν. În loc de τέλος sau τέρμα se găsește substantivul πείρατα, de la πείρας τό, ατος, la W. Peek, 140. 213,8: καὶ βίτου πείρατα κεδνά πύροις. În inscripția din Tomis a lui Hermogenes Kyzikios, *AnD*, 1935, XV, p. 155 și urm., citim în r. 11 ἐξάνυσας βίτον; verbul ἐξάνύω are în fond același înțeles ca πληρόω, πλέω, ἐκπλέω; vezi și verbul τελειόω.

Din cuvintele păstrate în acest fragment de inscripție din Callatis, ca κῆνος, κεῖτε, ἀντάξια τοῦ καμῆτοιο, dar mai ales din cuvintele din cele două rinduri din urmă βίου τέλος ἔσχατον ὄξύ, reiese clar că avem înaintea noastră o inscripție funerară. După cuvântul din urmă și după unele forme epice ca τοῦ καμῆτοιο din r. 3, putem conchide că ne găsim în fața unei inscripții cu pretenții poetice. În ce privește ideea care reiese din rindurile acestui fragment de inscripție, ea ar putea reflecta schimbările bruște de la viața viguroasă la moarte, contrastul între omul robust și îndrăzneț (ἄρσους din r. 1) din timpul vieții și cel care zace nemișcat (κεῖτε din r. 3), fără glas, în pământ (ἀκίνητος, ἀφθελκτος, ἀφθογγος, ἀφκτος, ἀφωνος). Căci κῆνος din r. 2 se referă la cel de altă dată, departe de această lume.

În ceea ce privește lungimea rindurilor 1—5, ea nu poate fi stabilită precis, avînd în vedere lacuna din partea dreaptă a inscripției și neregularitatea literelor. Totuși, pentru r. 3 propunem o reconstituire de aproximativ 19 litere, număr apropiat și pentru celelalte rînduri.

Iată încercarea noastră de reconstituire a acestui fragment de inscripție care nu cuprinde un distih elegiac, un grup de două versuri, un hexametrul cu un pentametrul :

- [“Ὁς τὸ πάρος ποτε ἔξοχος ἄλκῃ]
κ]αὶ θρασὺς [ἦτθ’ ὧ
Θύρσι, κῆνος ν[ῦν δὲ ἀφωνος
5. κεῖτε, ὃς ἀντάξια [τοῦ κα-
μῆτοιο λαβὼν δό[ματα ἄν ὁ-
ρίνοι δὲ τὸ θεῖον. ἀ[λλ’ εὐ-
ρατο πληρώσας βίου
τέλος ἔσχατον ὄξύ.

În traducere : „Cel ce ai fost înainte cîndva neîntrecut ca forță și curajos, o Thyrsis, acela zace acum aici fără glas, în mormînt, acela care primind daruri egale în valoare cu munca lui ar înduioșa și divinitatea; dar el și-a găsit împlinindu-și sfîrșitul vieții cel din urmă, fulgător”.

În mai multe inscripții metrice găsim juxtapuneri similare de idei, cum le presupunem pentru fragmentul nostru ¹.

¹ W. Peek, *op. cit.*, Berlin, 1960; este adevărat fără trecere așa de bruscă, cu tot ajutorul lui κῆνος, de la persoana a doua la a treia, de unde vom scoate numai două-trei : p. 236, nr. 415, r. 1 și urm., se zice : Maestru în cîntare, artistul lirei, cu numele Ammonios, ai fost cîndva; acum ești mort, zaci în groapă, o umbră mută pentru oameni (ὁ τῆς σοφίης μελωδὸς ἔντεχνος λυρῆς/ὁ τὸ νόμον Ἄμωνις ἔης ποτε; νῦν δὲ εἰ νέκυς/κεῖσαι ταφῇ ἄλλος ἀνθρώποις σκιῶ). Alt exemplu care începe cu τὸ πρὶν μὲν..., continuă cu νῦν δ’ ὅκ ὁ δυσνείκατος ἐναντίος ἦλθέ τοι Ἀΐδας și termină cu ἀλλ’ Ἀρετὰ κ’ ὄδυνε..., din Mesembria, secolul I î.e.n. : Odinioară admirat de camarazii tăi ai doborât în cea mai avansată linie de bătaie pe dușmani, acum cînd invincibilul Hades ți-a ieșit în cale, nu te mai ține casa Acherusiadel Lete, dar Areta divină a preaslăvit pe doborâtorul dușmanilor. Altă inscripție din Korkyra, din secolul I î.e.n., p. 272, nr. 461, r. 3, începe cu ξεῖνε τίς εἰ... Ești tu, cel pe care l-a nutrit Delos, floare din totalitatea tinerilor ? Da, acela pentru care plînge chiar piatra de pe mormîntul înconjurat de mare și-și cîntă cîntecul de jale cu gură îndoliată. Și încă o inscripție metrică din Atena, secolele III—IV, p. 172, nr. 293, r. 1 și r. 8 : Aceea care avea odinioară pe capul ei splendoarea buclelor blonde și care strălucea din ochii cu sprîncene grațioase... ea zace la vîrstă de abia 25 de ani în pămîntul acesta (ἧ ποτε κυδιώσα εὐανθεῖς ἐπὶ κρατὸς ἐθεῖραις καὶ χαριτοβλεπάρους ὄμματα λαμπομένη... r. 8 εἴκοσι πέντε ἐτη Τρυφέρα τηδ ἐν χθονὶ κεῖται).

Cu privire la reconstituirea textului, adăugăm următoarele observații: în r. 1 am preferat ἔξοχος ἄλχη formulei atît de obișnuite care se găsește des în poezia homerică și care apare și în poezia funerară¹.

În r. 4 preferăm particula ἄν particulei enclitice κεν care amîndouă se leagă de optativul verbului ὀρίναι; pentru a da propoziției relative o idee de supoziție, un sens dubitativ. Tot în acest rînd după participiul λαβών litera delta urmată de o parte a unui omicron, poate fi completată cu substantivul δόματα la acuzativ, cerut de λαβών și în concordanță cu adjectivul ἀντάξι.

Încercarea de reconstituire a textului o considerăm cu totul provizorie, dată fiind starea fragmentară a monumentului. De asemenea și comentariile pe marginea textului nu pot fi decît o bază de plecare pentru cercetările viitoare². Credem că specialiști cu mai multă experiență în inscripții funerare versificate, în limba greacă, își vor spune cuvîntul și vor aduce contribuții utile în această problemă. Totuși documentul, așa cum se prezintă astăzi ne pare interesant, cu atît mai mult cît datează dintr-o vreme tîrzie (secolele III—IV e.n.) cînd inscripțiile de această categorie sînt rare.

TH. SAUCIUC-SĂVEANU

ФРАГМЕНТ ГРЕЧЕСКОЙ НАДГРОБНОЙ НАДПИСИ

РЕЗЮМЕ

Автор дает чтение текста надгробной надписи в стихах, обнаруженной на фрагменте греческой надписи, высеченной на известковой плите, найденной в 1959 г. при нивелировочных работах на стадионе из Мангалии. Публикуется перевод дополненного фрагмента: «Тот, кто был когда-то непревзойденным по силе и смелости, о Фирсис, лежит теперь безгласный в могиле, тот, кто получая дары, равные его трудам, мог бы растрогать и божество, но он нашел могилоносный конец своей жизни».

Восстановление надписи носит предварительный характер, имея в виду ее фрагментарное состояние. Все же следует отметить важность надписи для исследования религиозных верований поздней эпохи (III—IV вв. н.э.), которой она датируется.

¹ Cf. W. Peek, *op. cit.*, p. 104, nr. 151, r. 2, aici absolut fără altă determinare, p. 228, nr. 400, r. 7. La p. 230, nr. 402, r. 3, avem adverbul ἔξοχα; este un cuvînt poetic care apare rar în proză. Cu privire la substantivul ἡ ἄλχη, el se găsește și într-o inscripție unde citim μύτις ἑτ' αὐχέτω μέρόπων ἐπὶ σώματος ἄλχη. (la W. Peek, p. 132, nr. 197, r. 3).

² Unele lămuriri în legătură cu reconstituirea acestui text mi-au fost înlesnite, prin corespondență, de prof. Werner Peek de la Halle a. S. căruia îi aduc mulțumiri și pe această cale.

FRAGMENT D'INSCRIPTION FUNÉRAIRE GRECQUE

RÉSUMÉ

Un fragment d'inscription grecque gravée sur une plaque de calcaire ramenée au jour en 1959 lors des travaux de nivellement du terrain avoisinant le stade de Mangalia offre à l'auteur l'occasion de déchiffrer une inscription funéraire poétique. Voici la traduction du texte reconstitué :

« Celui qui fut naguère sans égal en force et en courage, ô Thyrsis, gît maintenant sans voix dans la tombe, lui qui recevant des présents égaux en valeur à son labeur attendrirait aussi la Divinité. Son présent, il l'a trouvé en accomplissant la fin de sa vie d'une façon fulgurante ».

La reconstitution du texte proposée par l'auteur est provisoire, en raison des mutilations de l'inscription. On doit toutefois relever l'importance de cette dernière pour la basse époque (IIIe — IVe siècle de n. è.) à laquelle on la fait remonter.
